

דף הרחבות לנושא – הנאה ממעשה שבת של נכרי

❖ **אם מותר ליהנות ממעשה נכרי אם אפשר להשיג את התוצאה בדרך אחרת, מדוע נאסר להאכיל את בהמתו מהעשבים שתלש הנכרי?**

ר"ת ובעל המאור סברו שבמשנה דובר על שתיה של הבהמה מכיוון שאין לאסור שתיה של אדם, מכיוון שהאדם יכול לשתות בלי מלאכתו של הנכרי.

על-פי שיטתם זו יש להקשות, מדוע אסור לישראל להאכיל את בהמתו מהעשבים שתלש הנכרי הרי הבהמה יכולה לאכול את העשבים המחוברים, ואין לה צורך מהותי בתלישתם!

תוספות מסכת שבת דף קכב עמוד א

והא דאסרינן בגמרא נכרי שליטת עשבים לצורך ישראל אף על גב דישאל יכול להעמיד בהמתו על גבי העשבים במחובר ואומר ר"ת דהתם נמי איירי בתרי עברי דנהרא שלא היה יכול להביא הבהמה לשם.

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

ואחרים תירצו דמיירי בשלקט לו ענפי אילן גבוהים שלא הייתה בהמתו יכולה לאכול מהם בלא מלאכה.

המאור הקטן מסכת שבת דף מו עמוד א

וכן ליקט עשבים כיון דאוקימנא דקאי לה באפה ואזלה ואכלה לא היה ישראל יכול לעשות זה במחובר בעשבים שהיו מפוזרין לכאן ולכאן שאין דרך להאכיל כן לבהמה כדקאי לה באפה ואזלה אבל אם היה מקום מרעה שיש שם הרבה עשבים והיה ישראל יכול להאכילן לבהמתו במחובר אפי' במעמידה על גביהן אף על פי שלקטן נכרי בשביל ישראל מותר כל כמה דלא אהנו מעשיו ולא עביד אלא מדעתא דנפשיה.

א"כ ראינו שלושה תירוצים, אך מבחינת משמעות התירוצים הם שניים

1. מדובר בעשבים המצויים במקום שהבהמה לא יכולה להגיע אליהם (בצד השני של הנהר או במרומי העץ).

2. מדובר בעשבים מפוזרים שיקשה על הבעלים להוביל את הבהמה אליהם.

לכאורה יש פער עצום בין התירוצים. בתירוצו של ר"ת לא מתחדש דבר. כמו במים, מדובר על עשבים שהבהמה פשוט לא מסוגלת להגיע אליהם. אך בעל המאור מגביל את ההיתר. מדבריו עולה שאם מאוד לא נוח לקבל את ההנאה בלי מלאכת הנכרי, זה יהיה אסור (לפי בעל המאור לכאורה צריך לבחון מאיזו רמת הנגשה כבר אסור ליהנות. לדוגמא, עד כמה המים היו נגישים לאדם במקרה של המשנה?)

אגב, הריטב"א עצמו חלק על חידושו של ר"ת, ודחה את התירוצים –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

(ור"ז"ל) [ור"ז"ז ז"ל] תירץ דהתם שליטת עשבים מפוזרים מכאן ומכאן שלא היה [יכול] להאכילם לבהמתו בדקאי לה באנפה ואזלא, ולא ידענא מאי קאמר שלא הצריכו דליקום באנפה ותיזיל ותיכול מנפשה אלא בפירות [תלושים] שאנו חוששים שיבא לטלטלם אם יעמוד על בהמתו אבל בפירות מחוברים מותר להעמידה עליהם ושיעמוד שם וכדמוכח בפ"י בסמוך וכדפרש"י ז"ל, גם התירוצים הראשונים דחוקים.

❖ הרחבות – קולא נוספת בעניין ייפוי הנר

עוד קולא מעשית וחשובה בהקשר של ייפוי הנר –

אליה רבה סימן רעו

נשאלתי בנכרי שרצה לתקן נר של ישראל ונכבה בידו וחזר והדליקו אם מותר להשתמש בו? נראה לי דמותר דזה הוי כמו לצרכו כיון שכבה בידו, ועוד דהא כתבו תוס' דף קכ"ב [ע"א ד"ה ואם בשביל] טעמא דאסור נר שהדליק בשביל ישראל דאי שרינן ליה אתי למימר לנכרי לעשות בשבילו ע"כ, וזה לא שייך בזה שיודע שכבה וחזר והדליקו.

❖ דיון בקולת הראב"ה

בדף המקורות הבאנו את דברי הראב"ה, שעיקרם הוא שאם יש דרך מותרת לעשות את הפעולה הרצויה, מותר לומר לנכרי לעשותה, למרות שיעשה אותה בדרך האסורה. ראינו שבסופו של דבר, דברי המהר"ם, שהתיר לומר לנכרי שיבוא עמו, למרות שיודע שיטלטל את הנר באופן האסור, נפסקו להלכה. הפוסקים דנו מה גבולות ההיתר שהתיר הראב"ה –

בית יוסף אורח חיים סימן שז אות ה

והא דהתיר בדבר שאפשר למצוא תקנה על ידי ישראל לעשותו וכו' אפשר דלא התיר אלא לדבר מצוה דוקא אבל שלא לדבר מצוה לא.

והב"ח מצא לדברי הראב"ה סימוכין -

ב"ח אורח חיים סימן שז

והיינו מדאמרינן בפרק שואל (קנ ב) א"ר יהודא אמר שמואל מותר לאדם לומר לחברו לכרך פלוני אני הולך למחר שאם יש בורגנין הולך ופירש רש"י דכיון דהוא דבר שיש לו היתר על ידי תקנה בשבת מותר לאמרו אפילו במקום שאין שם ההיתר עכ"ל וכמו שיתבאר בדברי רבינו בסמוך ופירשו לשם התוספות דכי היכא דלחברו מותר לאמרו הוא הדין לגוי.

שימו לב! הב"ח מביא סימוכין לדברי הראב"ה, ועיקר הוכחתו מוכיחה שמותר לומר לנכרי, דהיינו שאין כאן דיבור אסור!

נראה שהב"ח הבין שהיתר ההנאה, ממעשה הנכרי מובן מאליו. המחלוקת בינו לבין הב"י היא רק בהיתר אמירה.

המשמעות, אם כך, היא שאם יש דרך מותרת להגיע לתוצאה מסוימת –

מוסכם שמותר לומר לנכרי להשיג את התוצאה (בקריטריונים שהובאו בדפי המקורות), גם אם הנכרי יבחר להביא לתוצאה ע"י מלאכה האסורה בשבת.

הראב"ה כתב שמותר גם לומר לנכרי לעשות מעשה, שאין בעצמו איסור, למרות שאין דרך מותרת להגיע לתוצאה הרצויה. הב"ח מצא לזה סימוכין, אך הב"י כתב שקולא זו היא רק לצורך מצווה.

❖ הרחבות – דיון בהיתר השפחה להדליק נר כדי להדיח כלים

הבאנו את דברי הט"ז בקצרה, להלן הציטוט המלא –

ט"ז אורח חיים סימן רעו ס"ק ה

ני"ל אותו נר שמדלקת השפחה כדי שתדיח כלי אכילה שאכלו לא מקרי לצורך ישראל כיון שאין גוף הישראל נהנה ממנו אלא כלים שלו מודחים והיא חייבת להדיחם לצרכה היא מדלקת כנלע"ד.

הט"ז הובא ע"י כמה מהפוסקים בהקשר בו אנו עוסקים, בחירת הנכרי לבצע את המלאכה שלפניו באופן האסור לישראל בשבת, ומכיוון שהתוצאה היא אותה התוצאה, ולמצווה לא משנה באיזה אופן המלאכה מתבצעת, אין צורך למנוע מהנכרי לעשות את המלאכה האסורה, ומותר גם ליהנות ממנה.

דוגמא לכך – ישראל המצווה לעזרת לשטוף את הכלים. מותר לשטוף כלים בשבת, ותוצאת המלאכה, שהכלים יהיו נקיים, לא תשתנה אם תדיח ביד או במכונה. השימוש במכונה הוא בחירה של העזרת, ולכן לא נחשב הנאה לישראל.

(שימו לב שזה לא נכון בכביסה! אין דרך מותרת לכבס בגדים בשבת!)

ברם דברי הט"ז דורשים ליבון נוסף. בט"ז מדובר על משהו יותר קיצוני – מדובר על כך שבאזור בו מדיחים את הכלים אין אור. במצב שכזה, אין דרך סבירה להדיח את הכלים בלי להדליק אור. לכן הט"ז אומר עוד כמה

סיבות להקל – 1. "אין גוף ישראל נהנה ממנו" – בהמשך דף המקורות נעסוק בדברי התוספות מהם עולה קריטריון זה. במקרה שלנו הטענה היא שהכלים יהיו שטופים, אך האור שהשפחה הדליקה לא ישמש ישראל. 2. "היא חייבת להדיחם לצרכה" – יש לה עבודה, הדורשת ממנה שהבית יהיה נקי. בחירתה לנקות בזמן ובמקום הזה הוא עניינה, ולא מעניינת את בעל הבית. הפוסקים העירו את ההערות הללו על דברי הט"ז –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רעו ס"ק ה

בשפחה עכו"ם מדלקת לצורכה, אז מותר הישראל להשתמש אף צרכי גופו כהאי גוונא, הואיל והשפחה מדיחה הכלים להשלים פעולתה שיהיו הכלים נקים ויהיו ראויים גם לאחר שבת.

הפרי מגדים מעיר על הט"ז – מכיוון שמוטל עליה שהכלים יהיו נקיים, והיא בוחרת את הדרך והאופן, זה נחשב שהדליקה את הנר לצרכה. ממילא ההיתר גדול יותר – מותר גם לישראל להשתמש באור הזה, שהרי הוא לא נחשב שהודלק עבורו! והפרי מגדים כתב את ההיתר של השפחה במקום נוסף –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שז ס"ק ד

כתב עוד שם בשם ראנ"ח שהיה רוצה ספר עומד בחדר שאין בו נר, היה אומר לשפחה שתביא לו חפץ פלוני, והשפחה מדלקת נר להביא החפץ, והולך שם ונוטל ג"כ הספר, יע"ש. ועיין סימן רע"ו במ"א [ס"ק] י"א. והיינו כל שהעכו"ם עושה לדעת עצמו, אף על פי שלצורך ישראל הוא, מכל מקום אין אומר לו להדליק נר, והוא מחויב לשמשו להביא חפץ פלוני, על דעת עצמו מדליק, ושרי ישראל להשתמש לאורו.

א"כ מהפרי מגדים עולה (וכך גם עולה משו"ע הרב סימן רע"ו סעיף י"ב, משנה ברורה רע"ו ס"ק כ"ז ועוד) שבעצם עיקר ההיתר של הט"ז מבוסס על כך שההדלקה נעשית בשביל העובדת, ולא בשביל המעסיק, ולא מצד הגדרת מה נחשב הנאה.

❖ תשובת מראה הבזק בעניין מעלית בשבת

אמנם תשובה זו תהיה מובנת יותר בהמשך, אך מכיוון שהיא נוגעת לענייננו היא מובאת כאן

מראה הבזק חלק ב' תשובה לד

שאלה

במדינת ונצואלה קיים מצב של עוני הגורם להתפתחות של אלימות וגנבות ברחובות העיר. הנוהג הוא שאנשים אינם מסתובבים ברגל ממקום למקום, אלא ברכב, שמא יבוא גנב ובדרך אלימות יפגע באדם (מדובר בפגיעות פיזיות, מכות, אקדח, סכין). היהודים גרים בשכונה אחת בה נמצאים בתי הכנסיות ובנין הקהילה. גם בשכונה זו מרובים מקרי הפשיעה. בשכונה זו קיים פארק אשר בתוכו נמצאים חמישה בנינים המגודרים היטב ושומרים מפני פריצות ומעשי אלימות. רוב התושבים בבניינים אלו הם יהודים. מכיוון שיש חשיבות רבה לגור בבניינים המוזכרים, השמורים ומוקפים בגדר, יש קושי רב להשיג בהם דירות. משפחה מצאה דירה בקומה 15. מבחינה מעשית יש קושי גדול לעולות ולרדת מספר פעמים בשבת ויו"ט עם הילדים לבית הכנסת וכן יש קושי לארח אורחים אשר ימנעו מלבוא לקומה זו. יש לציין עוד שלמגורים בבניינים אלו יש חשיבות גם מבחינת האפקט הפסיכולוגי למשפחה, כך הם מרגישים יותר מוגנים ובטוחים. האם יש דרך להתיר עליה וירידה במעלית (במיוחד עליה) על ידי אמירה לגוי (בהתחשב במצב הבטחוני)? ואם לאו, האם אפשר להיכנס למעלית לאחר כניסתה של העוזרת הגויה ללא אמירה של ישראל.

תשובה

בתחילת דברינו נציין ששימוש במעלית כולל שני חלקים:

א. הפעלתה; ב. השימוש בה לאחר הפעלתה, וכדלהלן.

בהפעלת מעלית בשבת נעשות בדרך כלל שתי פעולות אסורות. הראשונה – הדלקת הנורות שבמנגנון ההפעלה (ואם יש בהן חוט-להט יש בהדלקתן מלאכה דאורייתא – מבעיר בשבת). והשנייה – הולדת זרם ויצירת ניצוצות אשר לרוב הפוסקים אין בהן אלא איסור דרבנן. ההבחנה הנ"ל חשובה בקשר לשאלתך, שכן אמירה לגוי באיסור דרבנן במקום מצוה מותר, וזהו הנקרא "שבות דשבות במקום מצוה" שהותרה.

אמנם יש מן הפוסקים שכתבו, שאמירה לגוי במקום מצוה מותר אפילו באיסור דאורייתא כשיש בה צורך גדול, אך דבריו לא נתקבלו להלכה, ואמירה לגוי במקום מצוה מותרת אך ורק באיסור דרבנן. על כן יש לבדוק, אם בהפעלת המעלית ובהמשך הפעלתה לא נעשית שום מלאכה דאורייתא, כי אז תהא מותרת האמירה לגוי, אך כאמור – לצורך הליכה לבית-הכנסת או דבר מצוה אחר בלבד.

ונציין שיש נוריות הפועלות על ידי הזרמת מתח חשמלי לתוך חומר כימי מסוים שעל ידי כך הוא מאיר (LEDS) ובהדלקתן של אלה יש רק איסור דרבנן, שמותרת בו אמירה לגוי במקום מצוה. זהו מצד הפעלת המערכת. וישנן בעיות נוספות בהמשך הפעלתה, כלומר בעצם השימוש במעלית וכדלהלן.

העליה והירידה במעלית, אפילו במעלית שבת אוטומאטית, עוררו בעיות הלכתיות רבות. כאן נציין את תמצית ההלכה.

לדעת רוב הפוסקים העלייה מותרת שהרי אין משקלו של האדם משתתף בהעלאת המעלית. ואולם לגבי הירידה דעת רבים מן הפוסקים היא להחמיר, אם לא הותקנו במעלית התקנים מיוחדים המתגברים על הבעיות ההלכתיות הכרוכות בשימוש בה, דבר שוודאי לא נעשה בנדון דידן, שכן לדיירים לא היה וגם עתה אין עניין לעשות זאת, ומה עוד שזה עולה כסף רב.

להלן בעיות נוספות שישנן בשימוש במעלית כמתואר בשאלתך, אף כשהפעולה תיעשה על ידי גוי:
א. מתקני-שקילה לעומס מלא ועומס יתר שישנם במרבית המעליות המופעלים על ידי כניסת האדם במעלית ועמידתו בה.

ב. הוא הדין באשר למעגלים חשמליים לדלתות ולהבטחה, המופעלים על ידי האדם עם כניסתו.

ג. מצוי שהדלת מתחילה להיסגר וכניסת האדם מחזירה את הפעולה אחורנית בהפעילה עין פוטואלקטרי (קשה להימנע מזה כשמשתמשים במעלית באורח קבוע).

נציין שבמעלית השבת המצויה מתגברים על בעיה זו על ידי ביטולם של כמה מנגנונים למשך השבת, דבר שלא שייך בנידון שאלתך.

בשל מכלול הבעיות שהוזכרו, נראה כי יש לאסור את השימוש במעלית הנ"ל שלא הותקן בה שום התקן הלכתי, אף על ידי אמירה לגוי, גם אם הוא לצורך הליכה לבית הכנסת, ובפרט כשאפשר לילך לבית הכנסת שלא על ידי הנ"ל, אף אם זה גורם טרחה רבה.

כל דברינו לעיל אמורים במקום שהגוי מפעיל את המעלית באמירת הישראל, והישראל נכנס ראשון, כי אז מתעוררות הבעיות שהוזכרו לעיל.

שונה הדבר כאשר הגוי נכנס ללא אמירה, והישראל יכנס במעלית אחריו, כי אז יש מקום להקל בהליכה לבית הכנסת ולדבר מצוה אחר. שכן, במקרה זה הגוי הנכנס תחילה מפעיל את המנגנונים השונים שהזכרנו (התקן שקילה, עין פוטואלקטרי), והישראל הנכנס אחריו אינו מפעילם מחדש אלא ממשיך את הפעלתם, ואף אם הוא מגביר או מחליש את הזרם שבמנגנון על ידי כניסתו, ניתן להקל בזה.

נדגיש שצריך לנקוט משנה זהירות, להיכנס במעלית מיד אחרי הגוי או, בדרך חלופית, כאשר הגוי מכסה את העין הפוטואלקטרי על דעת עצמו וכדו'.